

Zárójelentés

Medvesalji nyelvföldrajzi kutatásaim újabb eredményét tartalmazza ez a pályamunka. A *Medvesalja nyelvjárási atlasza* (a továbbiakban MedvA.) nem előzmények nélkül jött létre. Nyitrai vendégtanári kiküldetésem (1991–1996) lehetőséget adott arra, hogy egy felvidéki tájegység, a Nyitrától kb. 250-300 km-re keletre fekvő festői Medvesalja nyelvkincséből meríthessek. Kapcsolatom e tájegység palóc lakosságával később sem szakadt meg. Az OTKA támogatásának köszönhetően újabb gyűjtő utakat szervezhettünk 2007-ben és 2008-ban kutatótársammal, N. Császi Ildikóval. Ezekon az utakon újabb nyelvi adatokkal gazdagodtunk, s összesen több mint 180 ezres korpusz jött létre. Ebből az adatmennyiségből 100 ezret meghaladó került az atlasz térképeire.

Milyen tényezők motiválták a MedvA. elkészítését?

Az anyaországtól elszakított területeken, a perem- és szórványhelyzetben élő magyarság lélekszáma rohamosan csökken. (Medvesalja magyar lakosságának a száma 1980-ban még 5500 volt, 2001-re 1129 fővel, 20,53%-kal lett kevesebb.) A magyarsággal együtt a nyelvi kincsek is kihalnak. Amit a nyelvész tehet, az a nyelvjárási, nyelvhasználati leletmentés, nyelvi hagyománymentés, amíg van kiktől.

A kincsek begyűjtésénél azonban nem állhatunk meg, hozzáférhetővé kell tenni őket, hogy a következő nemzedékek is megismerhessék a medvesalji emberek színes, árnyalt nyelvhasználatát, s rajta keresztül gazdag lelki világát.

Az is ösztökélte az atlasz megszerkesztését, hogy ez a felvidéki tájegység nyelvjárási szempontból jórészt ismeretlen, föltáratlan. Bár a hangtan, az alaktan és a szókincstan területéről akadnak elszórtan régi (pl. Borovszky Samu é. n. 199–203; a nyelvészeti pályázatokban: Csűry-verseny, a Magyar Nyelvőr, a Magyar Nyelv, a Magyar Népnyelv, a Magyar Nyelvjárások, a Nyelvészeti Füzetek köteteiben) adatok, de ezek kevésbé rendszerszerűek (vö. Kázmér 1973: 209–215). Kovács Istvánnak ugyan megjelent néhány igen értékes közleménye ennek a körzetnek egyes nyelvjárási sajátosságairól, azonban ezek sem alkotnak rendszert. Ezért a gyűjtést Medvesalja és környéke minden szlovákiai településére (Sőreg [Šurice], Ajnácskő [Hajnáčka], Csevice [Šťavica], Gömöralmágy [Gemerský Jablonec], Dobfenek [Dubno], Gömörpéterfala [Petrovce], Óbást [Stará Bašta], Egyházasbást [=Újbást; Nová Bašta], Bakóháza [Bakov], Vecseklő [Večelkov], Medveshidegkút [Studená], Tajti [Tachty]), összesen 12-re terjesztettük ki, tehát a területi teljesség elvét érvényesítettük.

Atlaszom egyik jelentőségét abban látom, hogy hozzájárulhatok vele egy határon túli, eddig jórészt ismeretlen, viszonylag zárt néprajzi és nyelvjárási tájegységnek a dialektológiai megismertetéséhez. Megjegyzem, hogy *A magyar nyelvjárások atlaszának* ebben a kistérségben nincs egyetlen kutatópontja sem. Medvesaljától nem messze azonban északra is, délre is vannak kutatópontok (Cssz–17: Bolyk, Cssz–18: Magyarhegyemeg, Cssz–19: Zsip; H–6: Karancslapujtó, H–7: Bárna, H–10: Borsodszentgyörgy), s az innen származó adatok – melyeket a MedvA. természetesen nem tartalmaz – bizonyos nyelvhasználati jelenségek megítélésében segítségünkre lehetnek.

Ez az első olyan informatizált atlasz, melyben a gyűjtés vezetője saját anyagát teszi közzé, s amely digitális változatban (CD-lemezen) és könyvként is megjelenhet. Természetesen mindegyik változatnak más a funkciója. Az **informatizált változat** a Bihalbocs szoftver segítségével Macintosh gépeken lehetővé teszi a **nyelvjáráskutatók számára** a teljes korpusz többoldalú elemzését, hangtani és egyéb statisztikák készítését, a kutatói igényeknek megfelelő új térképek generálását stb., ezáltal a kutató kívánsága szerint újabb és újabb jelenségeket elemezhet, újabb és újabb összefüggéseket tárhat föl és illusztrálhat. A mellékelt néhány térképlappal a sokféle feldolgozási szempont közül a fogalmak megnevezési rendszerbeli tagoltságának, valamint egyes hangtani sajátosságoknak a vizsgálatát megkönnyítő csoportosítást mutatom be. Az informatizáltság egyben azt is biztosítja, hogy az ELTE Geolingvisztikai Műhelye által korábbi, nyomtatott és kéziratos nyelvatlászokból készített informatizált atlaszokkal szerves egységet alkosson, s a magyar nyelvterület egy újabb régiójával gazdagodjék a lényegesen könnyebben, gyorsabban kutathatók mennyisége. Az informatizáltság továbbá azt is támogatja, hogy a jövőben integrálható legyen a medvesalji korpusz az európai dialektológiai kutatási adatállományokba az atlaszegyesítő munkálatok során. A **CD-változat elsősorban az egyetemi dialektológiai képzést** kívánja szolgálni, mert a sokkal gyakoribb Windows platformon megy. Ebben a változatban csak jórészt a korábbi hagyományos, manuális módszerekkel lehet kutatni. A hozzávetőleg 400-450 térképlapra – főként a lexikai címszóból – tervezett **papír változat** inkább a nem szakmabeliek számára készül.

Az előzetes tervektől eltérően szociolingvisztikai jellemzők nem olvashatók ki atlaszomból. Ennek több oka van. 1. Két lehetőség között választhattam: vagy sok adatot teszek közkinccsé, vagy kb. 100-150 címszónak az adatközlők szociológiai jellemzőitől meghatározott térbeli vizsgálati eredményeit vetítem térképre. Megjegyzendő, hogy életkor, iskolázottság és foglalkozás tekintetében nincs köztük számottevő különbség. (Ez is az adatok gazdagságának a térképre vetítését indokolja a szociolingvisztikai dimenziók ábrázolása

helyett.) Ekkora mennyiségű címszó esetében és ennyi idő alatt csak erre alkalmas számítógépes program, valamint több személyből álló kutatócsoporttal lett volna megvalósítható a többdimenziós atlasz. 2. A pályázat kezdő időpontjától fél év telt el, míg – a közbeszerzési folyamatnak köszönhetően – végre megkaptam a technikai eszközöket. A hangfelvételek készítéséhez vásárolt mikrofon gyakorlatilag használhatatlan volt, később kiderült, hogy javíthatatlan. Ezért a hangfelvételeket kölcsönzött eszközökkel készítettük.

Az atlasz alapját adó medvesalji gyűjtést 1993 nyarán kezdtem meg nyitrai hallgatók, valamint feleségem, N. Császi Ildikó és legidősebb fiam közreműködésével. A korábban már vázolt vizsgálati célnak megfelelően szerkesztettem meg az 1204 tételből álló 69 oldal terjedelmű a kérdőfüzetet. A kérdőfüzet a MNyA. kérdései közül az alaktani és a lexikai jellegű kérdéseket tartalmazza, valamint a teljes palóc kérdőívet (vö. Balogh Lajos – Pelle Béláné 1972). A gyűjtést aktív indirekt módszerrel végeztük, s kiegészítettük a részt vevő megfigyeléssel. Az első ellenőrzésre és szövegfelvételek készítésére a következő tanév nyári szünetében került sor. Mivel a kutatás elsősorban a nyelvjárási alaprétegre irányult, ezért az idősebb korosztályból, a 60 éven felüli helybeli lakosság köréből választottuk adatközlőinket. Az adatközlők kiválasztásakor arra is figyeltünk, hogy a foglalkozási, iskolázottsági és nemiségi arányokat is tükrözze az adatközlők összessége.

A további adatgyűjtést szélesebb néprajzi tájékozódás előzte meg, s az OTKA 60379. számú pályázatának támogatásával végeztem. A vidék táplálkozási, építészeti és népi szokásait leíró munkákból, valamint Sándor Anna Nyitra-vidéki nyelvatlaszából (Sándor 2004) újabb kérdőívet állítottam össze 2006-ban, s ezt kérdeztük ki 2007-ben és 2008-ban. Az összes (1305) kérdés megoszlása a következő: MNyA.-kérdés: **978** (617 lexikai, 356 morfológiai és 5 fonetikai), Palóc kérdőív: **200** (65 lexikai, 44 morfológiai és 91 fonetikai), **pótygyűjtés 120** (120 lexikai), **NyvA. 7** (7 lexikai). A hangfelvételes kérdőíves gyűjtés mellett minden faluban több szövegfelvételt is készítettünk. A későbbiekben ezekből a szövegfelvételekből a legjellemzőbbeket hozzákapszolhatjuk a településekhez.

A kutatás legfontosabb eredménye, hogy elkészült egy **új regionális nyelvatlasz**, Medvesalja nyelvjárási atlasza. Nyelvatlaszomban **750** címszó szókincsanyagát mutatom be 675 (90%) lexikai, 69 (9,2%) morfológiai és 6 (0,8%) fonetikai térképlapon. A térképtípusok közti látszólagos aránytalanságot az indokolja, hogy – mivel pontos nyelvjárási lejegyzésre törekedtem – a lexikai és a morfológiai adatokból a jellemző alak- és ejtésváltozatok kiderülnek.

Az atlasz szerkezetileg több egységből áll. Az első, bevezető, tájékoztató részben (29 oldal) kapott helyet az előszó, az atlasz gyűjtési területét és a gyűjtés módszerét bemutató fejezet,

a gyűjtők betűrendes jegyzéke, az adatközlők felsorolása településenként, a fölhasznált legfontosabb irodalom, a betűrendes címszójegyzék, majd a címszójegyzék a térképek sorrendjében, az atlasz használatát segítő gyakorlati tudnivalók (az atlaszban használt jelölések és a kutatópontok térképe). A második egység magukat a szóföldrajzi térképeket foglalja magába (750 oldal). A harmadik egység a Függelék, melyben néhány adatközlőről és a tájról találhatunk fényképeket (15 oldal).

Köszönöm az OTKA támogatását, a tervezett költségvetés egyes rovatai közti átcsoportosítási kérelmeim engedélyezését.

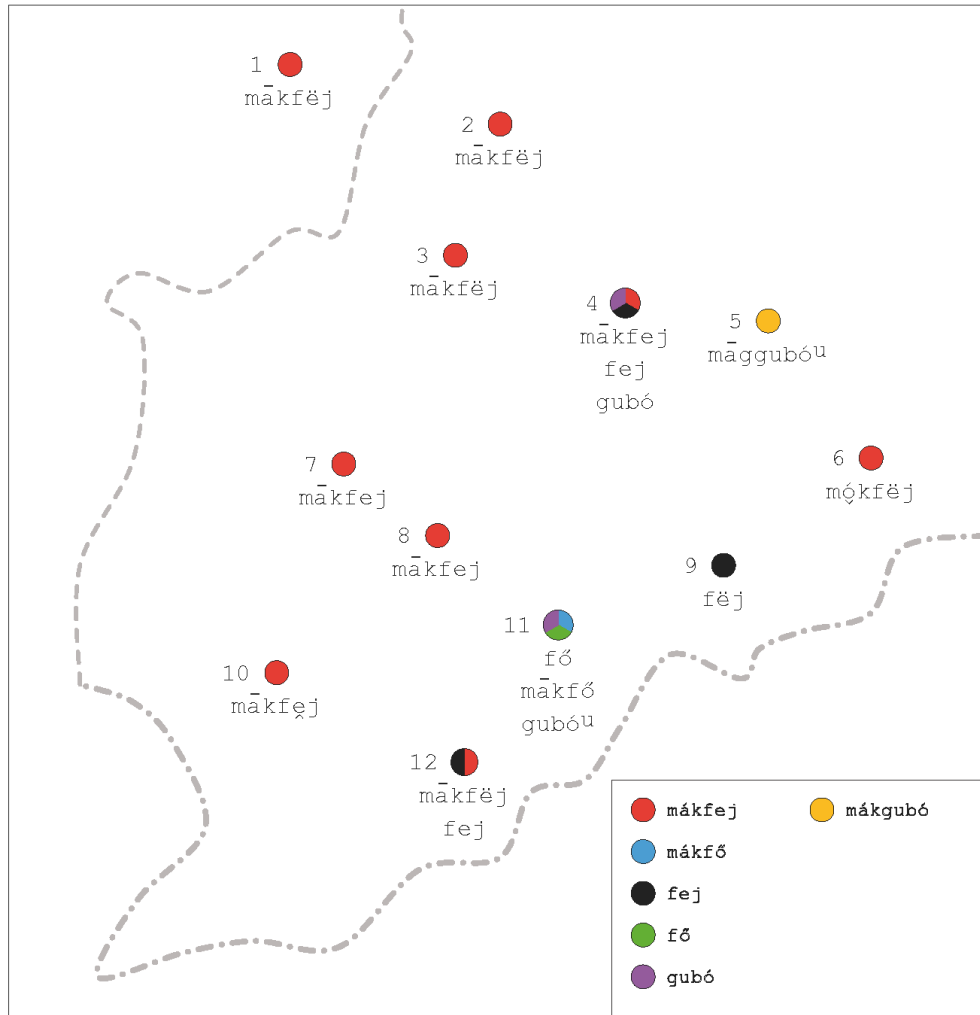
A mellékelt térképek címszavának szlovák és angol fordítása folyamatban van.

A mellékelt térképek jegyzéke:

31. mákfej (tele) LEX.

szlovák; francia

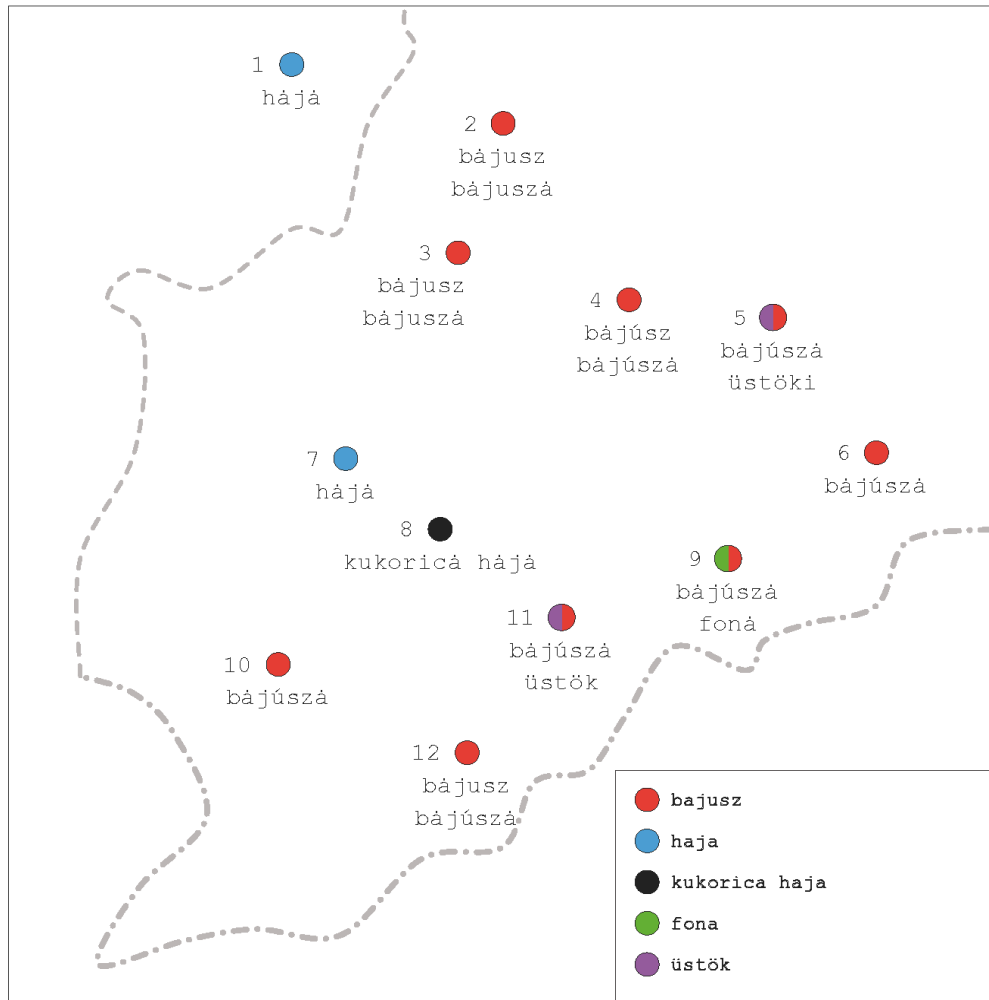
27. Mi a neve a mák legfelső részének, amíg a szemek benne vannak?

46. bajusza (a kukoricáé) LEX.

szlovák; angol

42. A cső végén, mikor még száron van, vékony szálak lógnak ki. Mije ez a kukoricának?

49. polyva (a kukoricáé) LEX.

szlovák; angol

45. Mikor a kukoricát szelelik, olyan finom apróság száll el belőle. Mi ennek a neve?

1 ● pělva

2 ● pělhě pěhěly

3 ● pělhě pěhěly

4 ● pělva pěhěly

5 ● kukoricápělyvá gázá

6 ● porá

7 ● pelvá

8 ● pihe

9 ● pelyvá

10 ● pěl_vájá szemětyi

11 ● pělva pelyvá

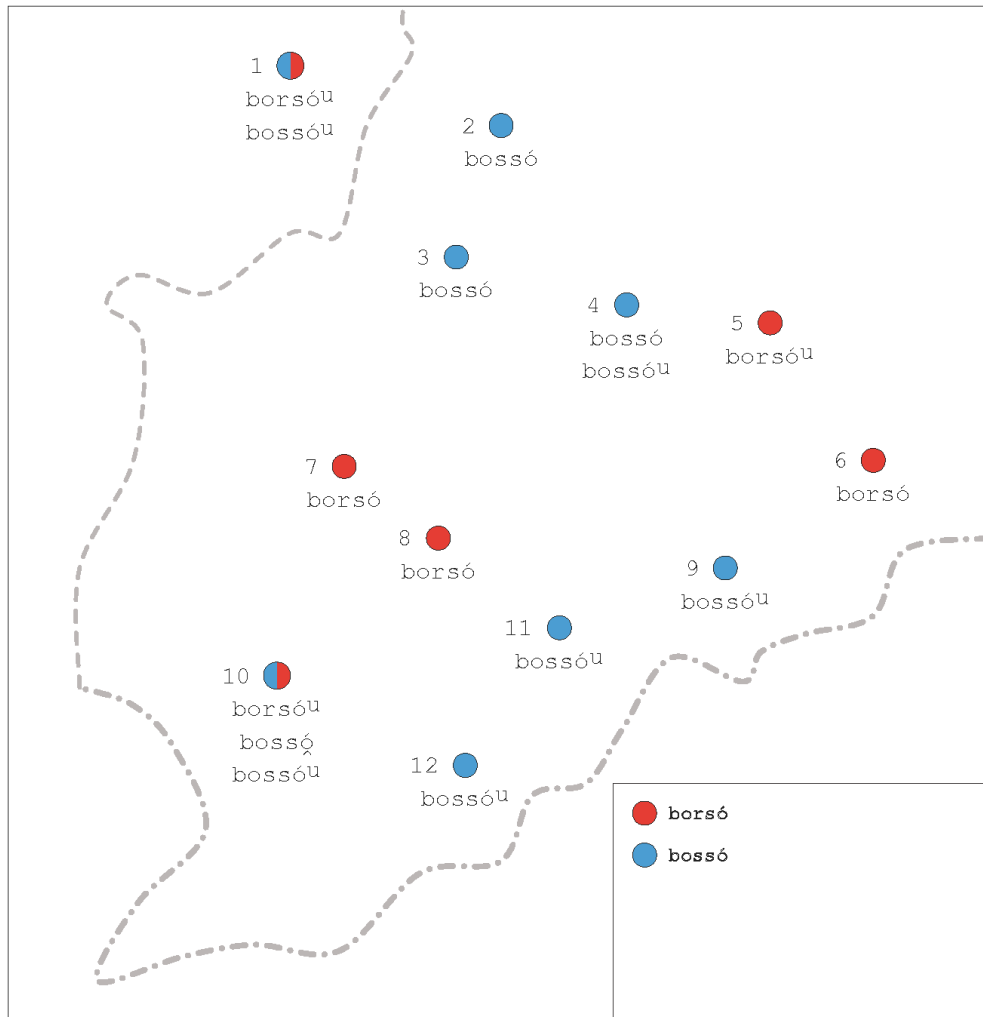
12 ● mohětká pělhi pěhěly pelyhi

● pelyva	● pihe
● pehely	● pora
● kukoricapelyva	● szemete
● gaza	
● mohetka	

56. borsó LEX.

szlovák; francia

52. (A növény; rajzról.)

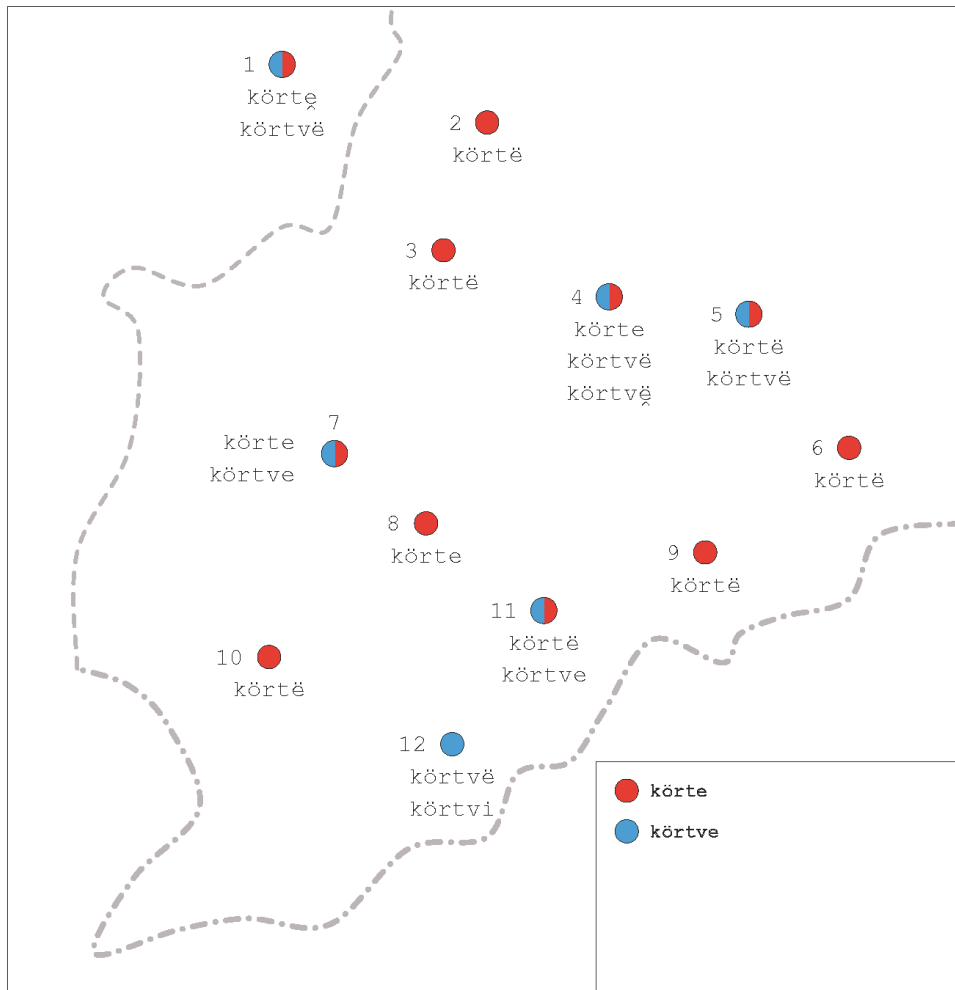

82. körte LEX.

szlovák; francia

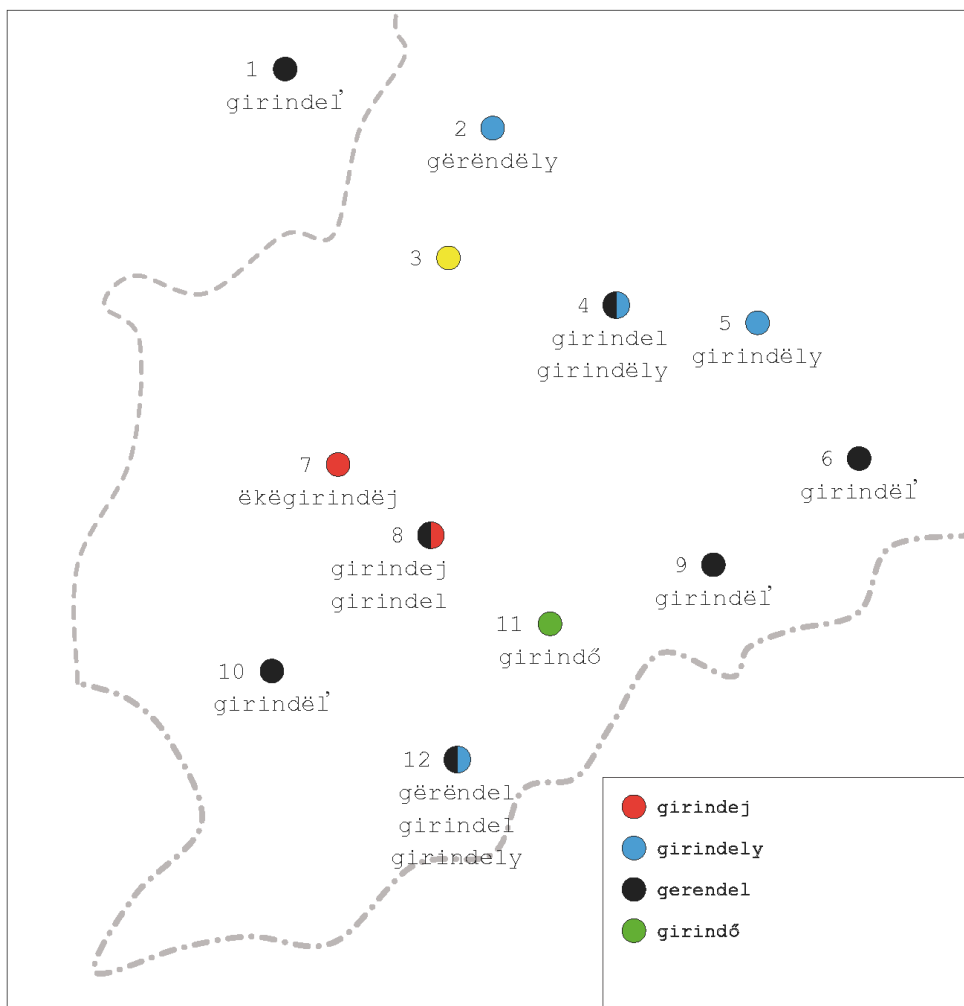
91. (Rajzról.)

111. ekegerendely LEX.

szlovák; francia

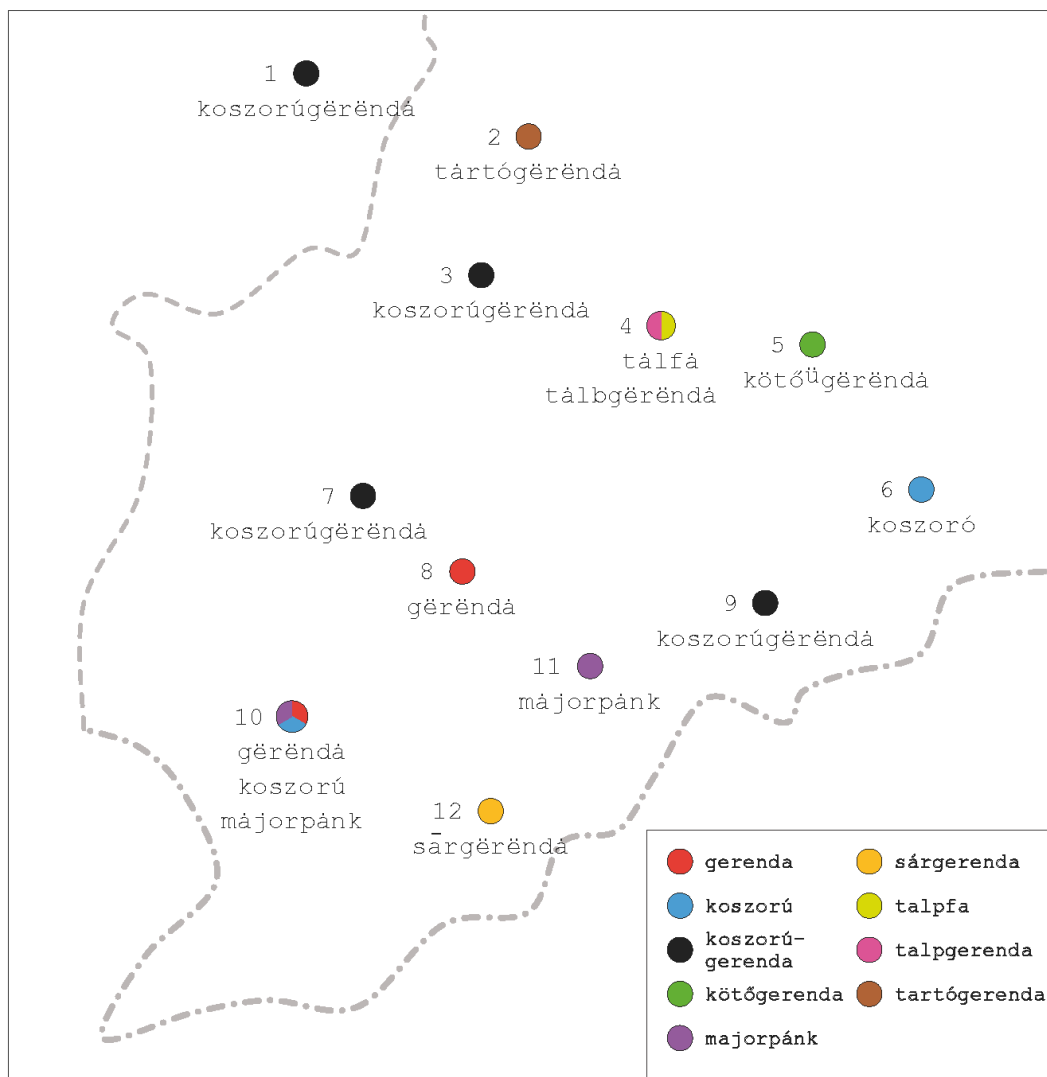
124. (Rajzról.)

180. koszorúgerenda LEX.

szlovák; francia

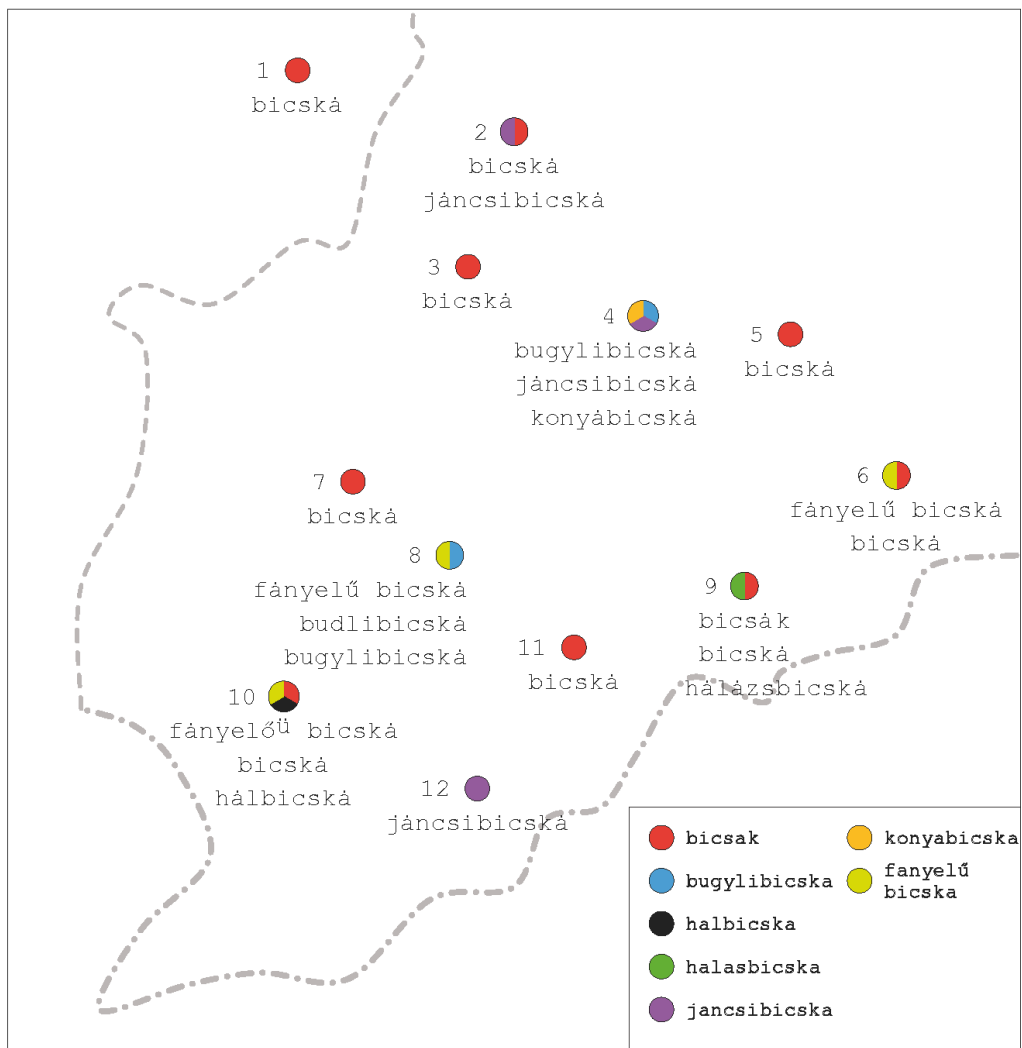
197. (Rajzról.)

226. fanyelű bicska LEX.

szlovák; francia

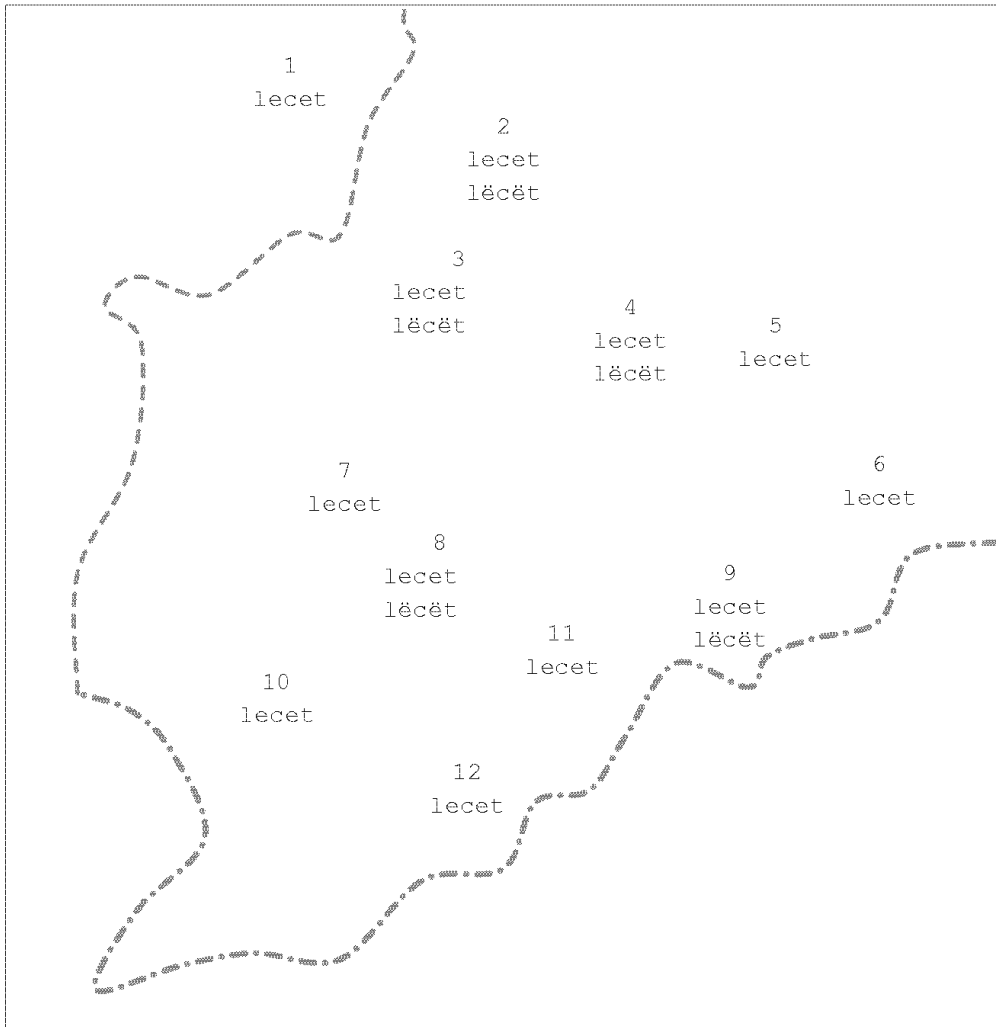
259. Mi a neve annak a piros, fanyelű zsebkésnek, amelyet a gyermekek kapnak búcsú- vagy vásárfiának?

271. lécet MORE.

szlovák; francia

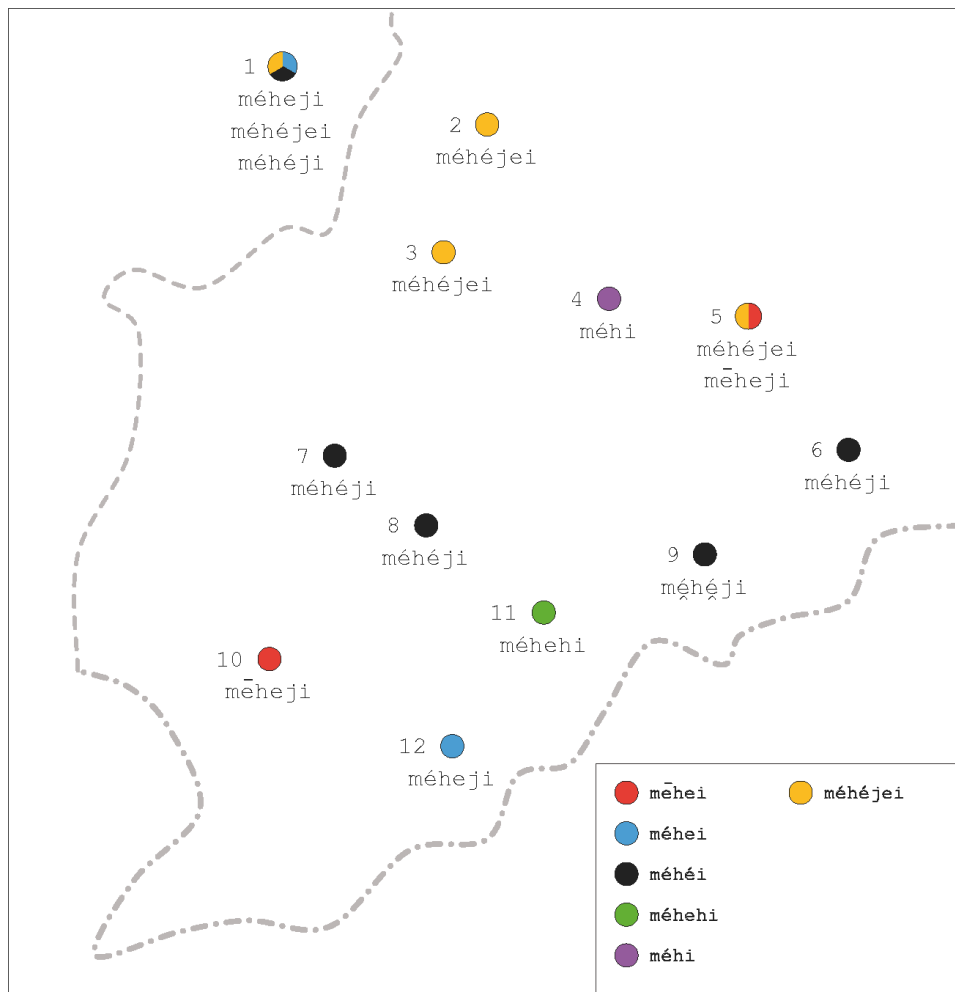
1078. Ha eltört a kerítés, szegezek rá egy darab új ...

371. méhei MORE.

szlovák; francia

1116. Azt mondom: rajzás közben átjöttek hozzánk a szomszédnak a ...

413. megdohosodik MORF.

szlovák; francia

421. Ha a gabona vizes, elzárt helyen van, mi történik vele?

The chart displays the following nodes and their corresponding forms:

- 1: megdohosodik (red dot), meddohosodik (black dot)
- 2: megdohosodik (red dot)
- 3: megdohosodik (red dot)
- 4: meddohosodik (black dot)
- 5: megdohosodik (red dot)
- 6: megdohosodik (red dot), megdohosogyik (blue dot)
- 7: megdohosodik (red dot)
- 8: megdohosodik (red dot)
- 9: megdohosodik (red dot), megdohosogyik (blue dot)
- 10: meddohosodik (black dot)
- 11: megdohosodik (red dot), megdohosogyik (blue dot)
- 12: megdohosodik (red dot), meddohosodik (black dot), megdohosogyik (blue dot)

Legend:

- Red dot: megdohosodik
- Blue dot: megdohosogyik
- Black dot: meddohosodik

481. nagyanya LEX.

szlovák; francia

460. Hogyan szólítja meg a kisgyerek az apjának vagy az anyjának az anyját?

The map displays 12 numbered locations with their respective dialectal terms for 'mother' and 'grandmother'. The legend at the bottom right defines the color coding for these terms:

- Red circle: mama
- Blue circle: mami
- Black circle: mamó
- Green circle: mamuka
- Purple circle: nagy
- Yellow circle: nagyanya
- Light green circle: nagymama
- Pink circle: öregmama

Location 1: mama (red), nagyamámá (yellow), öregmámá (pink), mámuká (green)

Location 2: mámá (red), nagyamámá (yellow)

Location 3: nagyamámá (yellow), mami (blue)

Location 4: mámá (red), mamó (black), mámóu (black)

Location 5: nagyányá (yellow), mámá (red), nagyamámá (yellow)

Location 7: mámá (red)

Location 8: mámá (red), nagyamámá (yellow), nagy (purple)

Location 9: nagyányá (yellow), mámá (red)

Location 10: mámá (red), öregmámá (pink)

Location 11: mámá (red)

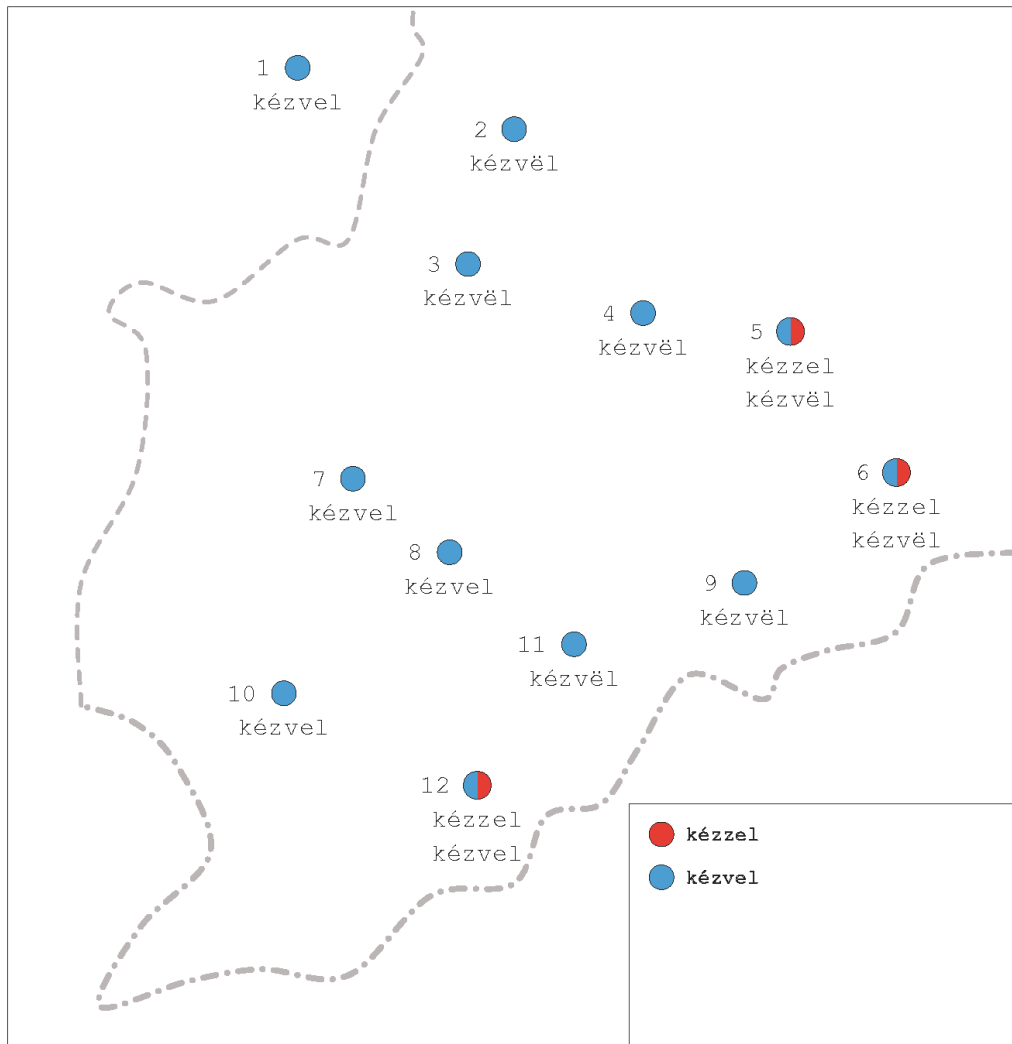
Location 12: mámá (red)

528. kézzel MORF.

szlovák; francia

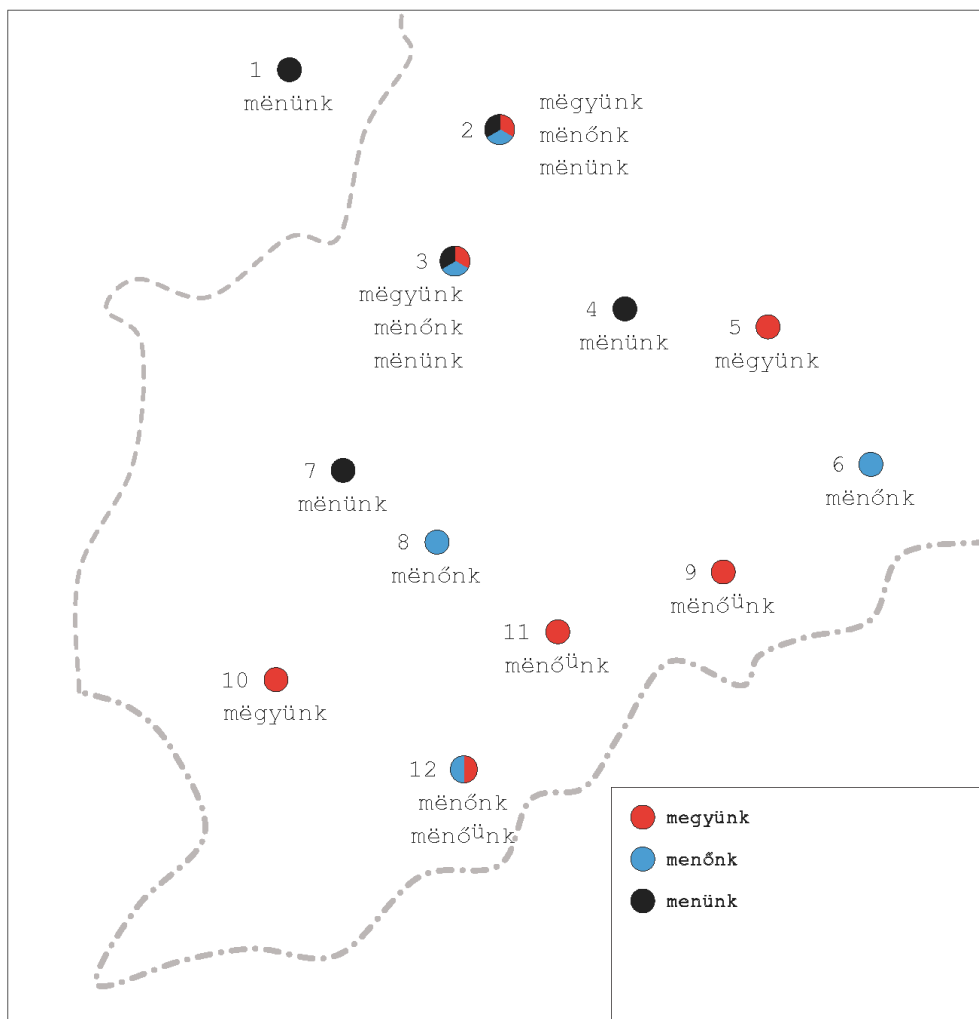
1044. Sokszor a kisgyerek nem kanállal nyúl a tányérba, hanem csak úgy ... (Mutatással.)

596. megyünk MORE.

szlovák; francia

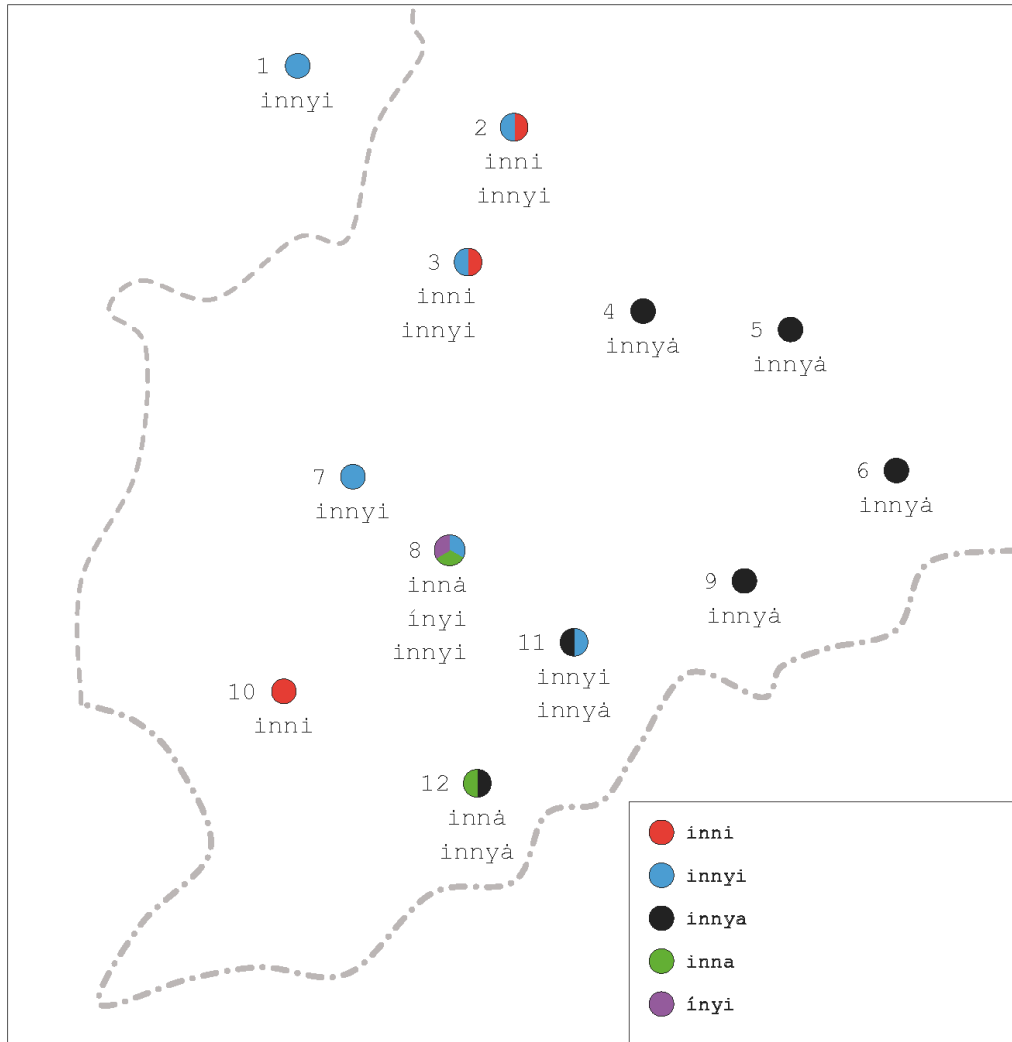
772. Két gyerek indul reggel iskolába. Azt mondják az anyjuknak: édesanyám, mi most iskolába ...

602. inni MOREF.

szlovák; francia

917. A szomjas ember mit szeretne csinálni? (Mutatással.)

651. gyónik LEX.

szlovák; francia

594. Mit csinál az, aki elmondja bűneit a templomban a papnak?

